

KAPITTEL 1

Om kollektiv mobilisering – en innledning

Gudmund Ågotnes

Førsteamanuensis, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Anne Karin Larsen

Førstelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Inger Helen Midtgård

Høgskulelektor, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Kristina Bakke Åkerblom

ph.d.-stipendiat, Institutt for velferd og deltaking, Høgskulen på Vestlandet

Abstract: The primary objective of this book is to present, analyze and discuss forms of collective mobilization from theoretical, methodological and practical perspectives, set against recent societal developments. Our aim is to investigate how collective mobilization occurs and how it can be facilitated, particularly at local and regional levels, while treating ‘the local’ as connected to a wider context. We understand ‘collective mobilization’ as *joint effort*, often in the form of grassroots initiatives, directed at *changing* basic living conditions and experienced as *significant* for the participants involved. A central premise for this understanding is that the mobilization is initiated by something or someone – a person, an incident, a group – leading to action. ‘Collective mobilization’ is, as such, *the way* deliberate collaboration, alliances and communication work within a community.

In this first chapter we elaborate on this understanding of the term and phenomenon of ‘collective mobilization’ and present some specific and concise examples.

We argue for the relevance of collective mobilization for different professions and actors before describing the structure of the book and the primary objectives of the respective chapters.

Keywords: community work, social work, mobilization, applied social science

Innledning

Oransjerevolusjonen, områdeløft på Laksevåg, atomkraftverkmotstanden i Lindås, bompeng opprør, Black Lives Matter, stormingen av Kongressen, redd lekeklassen, Bunadsgeriljaen, Occupy-bevegelsene. Store og små, både forestilte og geografisk avgrensede fellesskap, på ulike steder i et mangfoldig politisk landskap, men likevel med noe til felles: kollektive innsatser rettet mot forandring, skapt av misnøye om ytre forhold. I denne boken presenteres, analyseres og diskuteres *hvordan* slike målrettede fellesskap etableres og fungerer. Vi har valgt å kalle dette *kollektiv mobilisering*. I boken diskuteres kollektiv mobilisering fra teoretiske, metodiske og praktiske/profesjonsfaglige perspektiver, sett i lys av samfunnsmessige utviklingstrekk. Vi ønsker å belyse hvordan kollektiv mobilisering oppstår og kan tilrettelegges for, særlig på lokalt og regionalt plan, men basert på et utgangspunkt om at det lokale ikke kan forstås som å befinne seg i et vakuum.

Bokens betraktninger rundt kollektiv mobilisering som fenomen og utredning om dens mer konkrete former vil ha relevans for innsatser knyttet for eksempel til kriser, nærmiljø, utjevning av forskjeller og utvikling av bærekraftige samfunn, og for forskjellige fagretninger og utdanninger.

Gjennom boken ønsker vi å belyse følgende spørsmål fra ulike faglige og empiriske utgangspunkt:

- Hva menes med «kollektiv mobilisering» og hvordan forstår vi begrepet?
- Hva er de utløsende faktorene for kollektiv mobilisering?
- Hvordan vedlikeholdes kollektiv mobilisering og hva sikrer dens bærekraft?
- Hvilken betydning har kollektiv mobilisering i dagens samfunn?
- Hva gjør kollektiv mobilisering til et anliggende for profesjoner?

Dette første kapittelet vil starte med noen konkrete og kortfattede eksempler på kollektiv mobilisering. Disse eksemplene er ment som enklere illustrasjoner, som først og fremst viser til forskjellige omfang og skaleringer av kollektive fellesskap, og kunne vært supplert med mange andre. Videre vil vi beskrive hva vi forstår med begrepet og fenomenet kollektiv mobilisering, for så å vise til sentrale teoretiske og analytiske omdreingspunkt for bokens kapitler. Vi vil kort belyse relevans av kollektiv mobilisering for ulike utøvere – innenfor akademiske felt, ulike fagområder og for ulike yrkesgrupper – før vi viser til bokens oppbygging og de respektive kapitlenes fokusområder.

Kollektiv mobilisering i ulike former

Eksemplene som vi presenterer her viser til hvordan kollektiv mobilisering med utgangspunkt i ulike kontekster har ført til at folk går sammen for å finne felles løsninger. De inkluderte eksemplene er ment å være enkle illustrasjoner for å vise til et mangfold av former, beveggrunner, organisering, funksjon og omfang av kollektiv mobilisering. Gjennom bokens mange kapitler vil det bli vist til andre eksempler i mer detalj, mens andre, spesielt kapittel 2, vil vise tilbake til disse.

Metoo-bevegelsen

Metoo startet som en kampanje på sosiale medier den 15. oktober 2017, med denne Twittermeldingen av Alyssa Milano:

If you've been sexually harassed or assaulted write 'me too' as a reply to this tweet.

Me too.

Suggested by a friend: «If all the women who have been sexually harassed or assaulted wrote 'Me too.' as a status, we might give people a sense of the magnitude of the problem.»

Sammen med andre kvinnelige skuespillerinner stod Milano frem med sine historier om seksuell trakassering ved å gå offensivt til verks, blant annet ved å offentliggjøre navn på overgripere. Kvinnene fikk enorm

oppmerksomhet fra media og fikk satt søkelys på hvordan seksuell trakassering av kvinner i Hollywood var «institusjonalisert». Under emnetaggen #metoo utviklet det seg fra å være en kampanje på sosiale medier til å bli en verdensomspennende sosial bevegelse. Bevegelsen har i dag tilslutning fra millioner, først og fremst kvinner, som krever politisk og sosial endring. Metoo startet ved at en gnist ble tent, som spredte seg raskt og bredt, først og fremst gjennom internett og sosiale medier. Det store omfanget av undertrykking og utnyttelse av kvinner, og den til da stilltiende behandlingen av dette, forklarer betydningen av denne gnisten. Aksjonsformen til metoo-bevegelsen har i stor grad vært drevet frem gjennom søkelys på enkeltsaker og har dermed vært mer saksbasert enn andre sosiale bevegelser. Samtidig har den langt på vei foregått innen digitale arenaer heller enn gjennom folkesamlinger og fysiske protestaksjoner.

Skolstrejk för klimatet

Greta Thunberg ble verdenskjent som klimaaktivist og forbilde for unge verden over da hun en fredag i august 2018 satt seg utenfor Riksdagshuset i Stockholm med plakaten «Skolstrejk för klimatet». På klimamøtet i FNs hovedforsamling den 23. september 2019, altså omtrent ett år senere, talte Thunberg på vegne av organisasjonen FridayForFuture. Demonstrasjonen var hennes reaksjon på hvordan menneskeskapte klimaendringer og global oppvarming ikke var tilstrekkelig politisk prioritert. Hennes demonstrasjon ble starten på en mobilisering blant barn og unge for økt miljøbevissthet i samfunnet, først lokalt, så regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Ved å rette oppmerksomheten mot menneskeskapte klimaendringer og en forbrukskultur ute av kontroll, stiller bevegelse(e) som har oppstått i kjølvannet av Thunbergs demonstrasjon krav til at voksne i maktposisjon må ta ansvar for å sikre fremtiden for barn og unge.

Skolstrejk för klimatet kan betegnes som en form for kollektiv mobilisering som kjennetegnes av dens globale nedslagsfelt. Fokuset på betydningen av globale forhold har manifestert seg blant annet i form av koordinerte protestaksjoner i og mellom mange land. Som vi kan kjenne igjen fra andre eksempler på kollektiv mobilisering er en «ledestjerne»

bevegelsens frontfigur, og – som i dette tilfellet – med betydelig symbolsk verdi for tilhengere og motstandere. Bevegelsen har vokst i høyt tempo både innen og mellom land ved bruk av digital kommunikasjon, uten en tydelig hierarkisk organisasjonsform.

Den arabiske våren

Den arabiske våren er benevnelsen på flere enkeltstående, men også sammenhengende protestbevegelser eller «opprør» i ulike arabiske land tidlig på 2010-tallet. Den startet i 2010 i Tunisia, gjennom den såkalte Sjasmin-revolusjonen, som en reaksjon på opplevelser av undertrykkelse og urettferdighet fra det sittende regimet. Revolusjonen førte til avsettelsen av president Zine El Abidine Ben Ali, men også til uroligheter, voldsutøvelse og mange dødsfall blant aksjonistene. Fra dette spredte den arabiske våren seg raskt, også til andre arabiske land – først og fremst Algerie, Bahrain, Egypt, Jemen, Jordan, Libya, Mauritania, Oman, Sudan og Syria, riktignok i ulik utstrekning og med ulik betydning. Målsettingen med bevegelsen(e) var omfattende politisk endring innen de respektive landene, særlig rettet mot demokratiseringsprosesser (se også Sewpaul, 2014).

Bruk av internett og sosiale medier, spesielt Twitter, blir fremhevet som betydningsfullt for den overraskende eksplosive spredningen av den arabiske våren, og kan stå som et eksempel på en bred kollektiv mobilisering på tvers av nasjonalstater – riktignok med et nasjonalstatlig perspektiv, delvis gjennom bruk av digitale medier. Resultatene av denne mobiliseringen har på mange måter blitt en annen enn det igangsetterne håpet på, og demokratiseringsprosessene har i liten grad lyktes.

Folkebevegelsen Nei til EU

Et annet eksempel på kollektiv mobilisering er «kampen for norsk sjølråderett», en kamp som først ble kanalisert gjennom Nei til EF (De europeiske fellesskapene) og senere gjennom folkebevegelsen Nei til EU. Motstanden vant frem ved de to folkeavstemningene som har vært avholdt; den første 25. september 1972 og den andre 28. november 1994. Nei til EU har fortsatt

å være en sentral samfunnsaktør etter folkeavstemningene, også i forbindelse med andre former for EU-motstand og -skepsis. Nei til EU har vært en synlig samfunnsaktør i form av ulike grasrotinitiativ, blant annet knyttet til Norges forpliktelser gjennom EØS-avtalen.

I 1990 endret bevegelsen seg til en medlemsorganisasjon og har i dag mange medlemmer og lokallag rundt i landet. Denne endringen representerer kanskje en dreining fra en egalitær og aksjonsrettet bred folkebevegelse til en organisasjonsmodell som opererer innen mer etablerte politiske sfærer (se også kapittel 2). I dag er Nei til EU organisert i lokallag, fylkeslag og nasjonalt rådsorgan, altså som en slags hierarkisk og omfangsrik organisasjonsmodell.

Folkeaksjonen nei til mer bompenger

Den selvtitulerte «folkeaksjonen» startet som en motreaksjon mot økningen i bompengavgift i flere norske byer på begynnelsen av 2010-tallet. Aksjonen startet som en nettside på Facebook, hvor likesinnede kunne samles først og fremst for å uttrykke misnøye og frustrasjon mot det som ble oppfattet som en uhensiktsmessig og usolidarisk avgiftspolitik, som rammet enkelte særlig hardt. Yrkessjåfører og beboere i enkelte bostedsområder ble trukket frem som spesielt hardt rammet. Gradvis utviklet aksjonen seg i retning av mer formelle rammer og mot den politiske sfæren. Frode Myrhol etablerte aksjonen som et politisk parti i Stavanger i 2014, etterfulgt av andre mellomstore og store kommuner, og etableringen av et nasjonalt parti i 2018. Partiet oppnådde stor gjennomslagskraft og synlighet både i lokale og regionale medier, men skapte også kontroverser i flere byer i denne perioden.

Folkeaksjonen kan også sies å være bevisst på synliggjøring gjennom systematisk formidlingsvirksomhet på digitale plattformer og i bybildene i form av plakater, klistremerker, kjørsakte-aksjoner og klær med logoer. Videre kan aksjonen stå som eksempel på en bevegelse hvor en «ledestjerne» var betydningsfull i starten, hvor internett ble anvendt, og hvor bevegelsen endret form fra grasrot til politikk, eller fra Facebook til ulike byråd og kommunestyrer.

Protest mot Koran-brenning

Sverige, april 2022. Den danske politikeren og høyreekstremisten Rasmus Paludan, som representerer partiet Stram kurs, besøker flere svenske byer i forbindelse med en «valgtur» før det kommende valget. Paludans budskap handler om innvandringens skyggesider, og han velger et provoserende grep for å illustrere dette – brenning av Koranen. Aksjonene, av flere omtalt som et nøyte iscenesatt stunt med målsetting om å provosere og å skape oppmerksomhet gjennom mulige motreaksjoner, oppnår nettopp det: en motreaksjon. I Norrköping, Linköping og bydelen Rosengård i Malmö oppstår voldsomme motdemonstrasjoner som etter hvert også utvikler seg til opptøyer og voldelige sammenstøt med politiet. Opptøyene fører igjen til betydelige materielle skader, biler og en buss blir satt i brann, og både politi og sivile blir skadet. En bil kjører gjennom politiets sperringer og sjåføren blir senere anmeldt for drapsforsøk. I etterkant får politiet kritikk for å ha vært lite forberedt.

Men hvordan oppsto motdemonstrasjonene, og hvem var demonstrantene? Medier meldte om «steinkastende ungdommer» og skapte med det assosiasjoner til voldelige konfliktområder i andre land. Politiet viste derimot til at uroen var koblet til kriminelle gjenger, koblet til særlig utsatte områder eller bydeler som antakeligvis var nøyte utvalgt av Paludan. Andre melder om at demonstrasjonene mot de annonserte aksjonene (som var gjennomført på lignende møter i Danmark noen år tidligere) var nøyte forberedt, at for eksempel steiner var plassert ut i områdene i forkant. Motdemonstrasjonene fremstilles med andre ord både som impulsive initiativ mot urettferdighet og destruktiv handling, og som nøyte koordinerte og med forbindelser til kriminelle miljøer, med målsetting om å skape uro (og dermed som destruktive i seg selv). Eksempelet er med dette kanskje illustrerende for hvordan kollektiv mobilisering skjer ved at forskjellige grupper, med ulike motiv og handlemåter, agerer sammen mot en ytre fiende. Eksempelet illustrerer videre gråsonene i hva som er og kan oppfattes som legitim og berettiget kollektiv handling, og problematiserer definisjonsmakten til hvem som kan avgjøre dette.

Oppsummering

Oppsummert viser disse eksemplene til ulike former for fellesskap, aksjoner, bevegelser og samhandling fra et globalt, flernasjonalt, nasjonalt, regionalt og lokalt utgangspunkt. Forskjellene er påfallende, kanskje først og fremst relatert til fellesskapenes uttrykksform: som store protestformer i offentlige rom, som ulike kampsaker drevet med hjelp av digitale plattformer knyttet sammen av en felles målsetting, eller som mer spontane og lokale aksjoner. Det er også betydelig variasjon i hvorvidt fellesskapene kan sies å være igangsatt eller drevet av en frontfigur, hvorvidt de kan sies å ha oppnådd et mer eller mindre ønsket resultat og om de kan beskrives som hjelpe- eller konfliktorienterte. Noen sentrale fellestrekk kan likevel identifiseres: eksemplene viser nettopp til *fellesskap*, og til kollektive samhandlingsformer med en uttalt plan om endring. Hvorvidt denne endringen oppfattes som å være til fellesskapets beste kan diskuteres, og er særlig illustrert av det siste eksempelet. Et annet vesentlig kjennetegn, er at ønsket om endring står i forhold til noe som har forårsaket dette behovet. Fellesskapet står i kontrast til en opponent eller en fiende, i form av konkrete myndigheter (lokale, nasjonale eller flernasjonale) eller ideologier (som forbrukskultur, markedsstyring, kjønnsdiskriminering eller religiøs og kulturell diskriminering), eller som følge av en sosial uro og opplevelse av utenforskap. Med disse fellestrekkene er eksemplene alle illustrasjoner på kollektiv mobilisering i vid forstand.

Om kollektiv mobilisering: Teoretiseringer og avgrensinger

Kollektiv mobilisering i form av engasjement nedenfra, det vil si fra de menneskene som berøres av situasjoner og hendelser de ønsker forandret, er sentralt innen samfunnsarbeid. Samfunnsarbeid som tilnærming til løsning av sosiale problemer har røtter tilbake til siste del av 1800-tallet, og har siden da bygget på medvirkning fra de det gjelder for å bedre levekår (se også kapittel 3). I dag er samfunnsarbeid et fagområde som er viktig for mange yrkesgrupper fordi de samfunnsmessige utfordringene vi står overfor både lokalt og globalt fordrer tilnærminger og løsninger fra mange kunnskapsområder. Teoretisk henter samfunnsarbeid inspirasjon

fra forskjellige kilder som har ulike vitenskapsteoretiske og -filosofiske ståsted.

Former for fellesskap og kollektiv handling kan nemlig – som eksemplene over også viser – forstås på ulike måter, og kan i en forskningsmessig sammenheng tilnærmes fra vesensforskjellige utgangspunkt. I det følgende velger vi å redegjøre kort for tre relevante, men likevel svært forskjellige analytiske innganger til tematikken som vil være gjennomgående i bokens ulike kapitler enten implisitt eller eksplisitt: *sosial kapital og teorier om sosiale nettverk, forståelser av deltakelse og medvirkning, og kollektiv mobilisering i en «bevegelig verden»*. Gjennom denne redegjørelsen vil vi også bevege oss fra det teoretiske plan til det mer empiriske.

Sosial kapital

Sosial kapital kan være et nyttig analytisk verktøy for å forstå hvordan sosiale nettverk – her forstått som selve utgangspunktet for kollektiv mobilisering – fungerer og blir anvendt. Beskrevet som en av sosiologiens mest berømte eksportvarer (Portes, 1998), blir sosial kapital anvendt for å beskrive forekomsten av, styrken på og betydning av sosiale nettverk. Som kontrast til økonomisk og kulturell kapital (Bourdieu, 1986) eller human og fysisk kapital (Putnam, 1995, 2000) viser sosial kapital på et grunnleggende nivå til hvordan sosiale nettverk fungerer og hva de fører til av (først og fremst positive) betydninger for individer, grupper og samfunn. Sosial kapital viser også til hvordan nettverk kan nyttiggjøres, altså hva som kan oppnås gjennom relasjoner til vesentlige andre. Begrepet, eller teorien (avhengig av kilde), forstås og anvendes riktignok noe ulikt innen forskjellige fagfelt og akademiske tradisjoner, som kan føre til konseptuell forvirring og uryddighet i anvendelsesområder (Portes, 1998).

Statsviteren Robert Putnam, en av den sosiale kapitalens fremste eksponenter, anvender en makro-tilnærming til sosial kapital, i det begrepet benyttes for å forklare hvordan forekomsten av sosiale nettverk genereres og er symptomatisk på sosial tillit i et samfunn. Sosial kapital fører til koordinering og kommunikasjon i et samfunn (Putnam, 1995, s. 67) og fungerer dermed som et slags smøremiddel som forbedrer gjennomføring av viktige samfunnsoppgaver. Enkelt forklart er sosial kapital,

ifølge Putnam, et gode, eller et tegn på et gode, som et gitt samfunn kan ha mer eller mindre av, i positiv eller negativ forstand. Sosial kapital blir med dette også en målestokk, noe ethvert samfunn ønsker, og noe som kan måles for eksempel gjennom sivilt engasjement eller deltakelse, gjennom frivillige og politiske organisasjoner, eller fritidsaktiviteter (Ågotnes, 2021). Videre viser Putnam til to primærformer for sosial kapital, *bonding* og *bridging*, hvor førstnevnte viser til bånd langs en horisontal akse, altså mellom «likeverdige», mens sistnevnte viser til bånd langs en vertikal akse, altså mellom ulike sosiale grupperinger og lag (Putnam, 1995). *Bonding* sosial kapital blir beskrevet som ekskluderende for utenforstående, mens *bridging* er mer inkluderende og dermed innebærer et større forandringsrom. For Putnam «fungerer» sosial kapital; det har en betydning som er ønskelig. Sosial kapital blir med dette en løsning på samfunnsmessige utfordringer, men også, som kritikere har påpekt, selve indikatoren for å måle vellykkethet (Portes, 1998). Eksemplene på kollektiv mobilisering vist til innledningsvis består av sosiale nettverk som har mobilisert sosial kapital på ulike måter, særlig i form av *bonding*. Som blant annet Thunbergs aksjon er eksempel på, er også *bridging* sosial kapital synliggjort her, blant annet gjennom forsøk på å knytte an til andre samfunnsaktører for å fremme den gjeldende saken.

Ved å vektlegge sosiale nettverks iboende kapasiteter eller potensial heller enn samfunnsmessige effekter, tilnærmer den franske sosiologen Pierre Bourdieu seg sosial kapital på en annen måte (Bourdieu, 1986). Med Bourdieu blir sosial kapital en potensiell ressurs som *kan* benyttes av sosiale aktører, basert på størrelse, sammensetning og form på deres nettverk. Denne ressursutnyttelsen produserer, nødvendigvis, ulike resultater for ulike agenter, blant annet relatert til form på og sammensetning av andre kapitalformer. Sosial kapital deler dermed egenskapen til den økonomiske kapitalen ved at den akkumuleres over tid (gjennom å bygge nettverk), og anvendes innenfor et felt av potensielt motstridende interesser. En vesensforskjell fra Putnams sosiale kapital blir dermed hvordan slike mekanismer tar utgangspunkt i individet eller små grupper av varige nettverk, som søker mot å anvende sosial kapital for å oppnå en merverdi. Med dette blir ikke sosial kapital et gode i seg selv, men et middel for å oppnå noe. Dette middelet vil, ifølge Bourdieu, variere fra person

til person, først og fremst relatert til evnen eller mulighetene til å aktualisere latente forpliktelser, som altså vil føre til ulike former for realisering av den potensielle gevinst (Bourdieu, 1986, s. 249). For Bourdieu handler sosial kapital dermed ikke nødvendigvis om størrelsene på omgangskrets eller grad av deltakelse i et samfunn, men mer om egenskapene ved nettverket og evnen til å benytte seg av dette. En slik forståelse av sosial kapital står, skriver Bourdieu, i motsetning til en forståelse hvor alle deltakere i nettverk i utgangspunktet har de samme mulighetsbetingelsene. Bourdieus sosiale kapital kan dermed være nyttig for å forstå og forklare sosiale ulikheter (Ågotnes, 2021), basert på en forståelse om at nettverk har verdimeslige og meningssskapende egenskaper som er forskjellige i tid og rom.

Disse forståelsesrammene av sosial kapital, som kan suppleres av andre igjen (Portes, 1998), har også blitt kritisert hver for seg. Sosial kapital forstått som «egenskaper ved et samfunn» har blitt kritisert for å representere en naiv fremstilling av økonomiske og andre samfunnsmessige effekter (DeFilippis, 2001), og for å utgjøre et sirkelargument hvor symptom og løsning forsterker og bekrefter hverandre (Portes, 1998, s. 18–19): et godt samfunn har mye sosial kapital, derfor er sosial kapital godt, sagt enkelt. Bourdieu har på den andre siden blitt kritisert for en underliggende determinisme, hvor aktørers handlingsrom er begrenset av ytre (strukturerte) og indre (tillærte vaner, tankesett og handlingsmønstre, omtalt som «habituelle disposisjoner») faktorer. Forståelsesrammene har likevel det til felles at de, på ulike måter, kan bidra ikke bare til å aktualisere betydningen av sosiale nettverk og handling, men også å forstå forekomst, form og betydning av dem.

Deltakelse – i hva da?

Et beslektet begrepsapparat relevant for denne boken og tilnærminger til kollektiv mobilisering generelt, særlig hvis vi følger Putnams forståelse av sosial kapital, er *deltakelse*. Deltakelse kan (igjen avhengig av kilde) romme underkategorier som medvirkning, innbyggermedvirkning og samskaping, og viser til hvordan borgeren eller aktøren kan bidra innen ulike former for sosiale og samfunnsmessige arenaer, som lokalsamfunnet, det

sivile liv mer generelt, frivillig sektor, arbeidslivet og så videre. Deltakelse rommer altså mye, og i likhet med sosial kapital, anvendes begrepet ofte på ulike måter i en forskningssammenheng. Her vil vi vektlegge noen kjerneelementer, knyttet til hvordan deltakelse ses på som ønskelig (altså som et gode), også innen og sammen med offentlige tjenester.

Som en motvekt til lite utviklete og forenklede fremstillinger av deltakelse, vises det i deler av forskningslitteraturen til former av eller grader av deltakelse. Her argumenteres det mot å forstå deltakelse som en universell og enkelt avgrensbar størrelse, nettopp ved å vise til variasjoner og typologier (Arnstein, 1969; Cornwall, 2008; Hart, 1992). Et sentralt anliggende her er hvordan deltakelsesformer som inneholder en lavere grad av reell innflytelse eller samskaping likevel fungerer legitimerende for initiativtakere. For eksempel vil såkalte symbolske eller tokenistiske former for deltakelse føre til samarbeidsformer som er lite egnet for konstruktive endringsprosesser, men anvendes likevel ofte, uten at deltakerne har kunne påvirke i den grad som er tiltenkt eller forhåndsomtalt (se også kapittel 5).

Innenfor rammene av den offentlige sektor, både i Norge, men også for andre kontekster, kan prosesser for å sikre deltakelse beskrives som å være forankret i en styringsideologi knyttet til samstyring (Røiseland & Vabo, 2012). Innen en slik ideologi er *utvikling* av offentlig sektor sentralt, basert delvis på erkjennelser om manglende økonomisk bærekraft av innværende løsninger og systemer (Blix & Hamran, 2017), hvor samarbeid mellom sfærer, organisasjoner og aktører er tiltenkt å være drivkraft (se også kapittel 3 og kapittel 8). Samtidig viser samstyring til behovet for å løse komplekse velferdsstatlige utfordringer og omfatter dermed også samfunnsmessige utviklingstrekk, som vi skal komme tilbake til. Særlig ideer om og iverksetting av prosesser for samskaping (*co-creation* eller *co-production*) trekkes frem som denne ideologiens manifesterte form (se kapittel 8), og har blitt beskrevet som særlig fremtredende i en norsk, offentlig kontekst (Askheim, 2016). Gjennom samskaping skal det offentlige fornyes, både gjennom effektivisering og forbedring (Askheim, 2020; Ågotnes & Midtgård, 2022). Økt deltakelse, av medborgeren, pasienten, organisasjoner og lokalsamfunn, handler dermed ikke bare om å sikre rettigheter og goder, men også om politikkkutforming, og utvikling og utøvelse av offentlige tjenester.

Samtidig har oppfordringer om og tilrettelegging for økt deltakelse også en klar normativ dimensjon: Vi har godt av å delta, for vår egen del, for våre nettverk, for lokalsamfunnet og for storsamfunnet. På denne måten står økt deltakelse i relieff til utviklingstrekk vist til under, kanskje først og fremst en tendering mot individualisering (Enjolras & Eimhjellen, 2018), hvor det er ønskelig med en motreaksjon mot individuell ansvarliggjøring gjennom økt sosial kapital (hvis vi følger Putnams forståelse). Interessant nok, og som en megetsigende digresjon, vises det nettopp til Putnams forståelse av sosial kapital i en sentral stortingsmelding, hvor poenget er å imøtekomme samfunnsmessige og moderne utviklingstrekk gjennom samarbeid og økt sivilt engasjement (St.meld. nr. 39 (2006–2007), s. 19–21), eller, gjennom ulike former for deltakelse. Som en motvekt til dette igjen advares det også mot ukritisk å akseptere «deltakelse» som løsningen på velferdsfeltets utfordringer, både fra et metodologisk (Cornwall, 2008; Ledwith, 2011) og et ideologisk standpunkt (Cooke & Kothari, 2001; Mosse, 2001; se også kapittel 5). Deltakelse er ikke nødvendigvis enkelt, vises det til her, og kan samtidig fungere til å reprodusere eksisterende sosiale ulikheter heller enn å motkjempe dem.

Nye former for nettverk og deltakelse?

Former for deltakelse og betydningen av sosial kapital bør også ses i lys av relevante samfunnsmessige utviklingstrekk. Verden endrer seg som følge av globalisering, migrasjon, digitalisering og økt mobilitet av intellektuelt tankegods. Samtidig er de kilder og fora den enkelte henter sin informasjon fra kanskje mer fragmenterte enn tidligere, og kan danne utgangspunkt for polarisering mellom politiske, ideologiske og verdimessige fløyer. Et eksempel på dette i dagens Europa er den autoritære statlige styringen av nyheter og hindring av tilgang på alternative kilder til informasjon som foregår i Russland. Likevel, eller kanskje på grunn av dette, dannes ulike oppfatninger om samfunnet som igjen fører til forskjellige former for interessefellesskap og kollektive handlingsmønstre (della Porta & Diani, 2020, s. 227), som vist i eksempelet om den arabiske våren.

Samtidig bærer dagens samfunn, som vi kort har vært inne på, preg av ulike former for individualisering, fra myndigheter (lokale, nasjonale og

transnasjonale) og fra arbeidsplasser, hvor rettigheter og plikter i økende grad blir sett på som et individuelt anliggende, og hvor selv sosiale problemer i økende grad blir tilskrevet individets egenskaper (Askheim, 2021; Hanssen et al., 2015). I en norsk kontekst har individualiseringsprosesser gjort seg gjeldende innen helse- og velferdstjenestene, blant annet ved økt vekt på personlig tilpassede tjenester (innenfor en mer generell trend i retning av *personalization* (Breimo, 2016)). Men med et fokus på individuelle behov følger også et mer problematisk fokus på individuelt ansvar, kanskje spesielt synlig innen eldreomsorgen (se f.eks. Christensen & Fluge, 2016; Jenhaug, 2017). Den eldre (tjenestemottakeren) skal i økende grad klare seg selv, godt støttet av pårørende, relatert til en offentlig diskurs rundt aktiv og sunn alderdom, hvor den eldre er selvstendig, kapabel og «herre over eget liv» (se f.eks. Meld. St. 29 (2012–2013); Meld. St. 15 (2017–2018)). Denne forskyvningen kan ses på som problematisk, og bør problematiseres, delvis fordi det kan innebære en u hensiktsmessig ansvarsforskyvning vekk fra det offentlige (Ågotnes et al., 2021), delvis fordi en slik ansvarsforskyvning vil kunne skape eller forsterke en ujevnhets mellom de som i utgangspunktet har og ikke har et godt ressursgrunnlag (se også Dahl, 2017).

Med økt individualisering kommer også nye former for kollektiv handling og nye organisasjonsformer. Spørsmålet om vi står overfor en endring fra tradisjonelle kollektive fellesskap til løsere organiserte og uformelle fellesskap, støttet av nye teknologier (beskrevet som en endring fra kollektiv til konnektiv handling (Enjolras & Eimhjellen, 2018)), blir dermed legitimt. «Nettverkssamfunnet» (Castells & Catterall, 2002) er uansett kommet for å bli, vil de fleste hevde, men fungerer det i stedet for eller parallelt med andre former for fellesskap? Uavhengig av svaret på dette spørsmålet, kan vi støtte at en utviklingstendens i retning av nye fellesskapsordninger som uløselig henger sammen med mer generelle strømninger i det moderne samfunn. Globalisering og dens flyt av mennesker og ideer har endret verden, og med det hvem vi ser på som «signifikante andre» eller hvem vi føler tilhørighet med. Innen denne nye, moderne verden blir selv medborgerskapsbegrepet beskrevet som mer udefinerbart og flytende (Gonzales & Nando, 2017): identitet og tilhørighet henger ikke sammen med formelle eller nedarvede og forutgående

(primordiale) kriterier, men dannes og endres kontinuerlig og kanskje i raskere tempo.

Til tross for slike utviklingstrekk eksisterer ulike former for kollektive fellesskap; fellesskap av likesinnede mennesker (i forskjellige komposisjoner) som finner sammen på ulike måter og agerer knyttet til ideen om at fellesskapet vil skape noe mer enn summen av de individuelle innsatsene (se f.eks. Breivik & Sudmann, 2015; Ledwith, 2011). Slike fellesskap kan være av temporær eller varig art, flyktige eller danne utgangspunktet for vesentlig samfunnsendring. I deler av faglitteraturen er kollektive fellesskap omtalt som «sosiale bevegelser», hvor det kollektive protesterer mot en uønsket hendelse eller et mer generelt utviklingstrekk (della Porta & Diani, 2020; van Stekelenburg & Klandermans, 2009), slik metoo-bevegelsen blant annet er et eksempel på. Sosiale bevegelser viser altså til en motreaksjon, plutselig eller over tid, og kan være iscenesatt av interessegrupper (f.eks. Folkeaksjonen nei til mer bompenger), eller mer spontane sivile fellesskap, på et lokalt, nasjonalt eller globalt nivå (f.eks. Skolstrejk för klimatet). Samtidig argumenteres det også for at over tid vil sosiale bevegelser bevege seg i retning av mer etablerte former for påvirkning, og dermed sies å bli mer «institusjonaliserte» (Eimhjellen, 2018), (som f.eks. Nei til EU). Med dette synliggjøres et iboende spenningsforhold i sosiale bevegelser og andre kollektive fellesskap mellom motmakt og medmakt, eller mellom opposisjon og samskaping.

Mot en forståelse av «kollektiv mobilisering»

I denne boken ønsker vi å rette søkelyset mot *hvordan* slike og andre former for kollektiv handling kommer i gang, og hvordan tilnærminger til kollektiv handling skjer. Vi har valgt å kalle dette *kollektiv mobilisering*, hvor poenget er nettopp å kombinere forståelser om hva som skjer, med hvordan få noe til å skje. Videre forstår vi kollektiv mobilisering som felles innsatser, gjerne i form av grasrotmobilisering, rettet mot endring av livsvilkår som er betydningsfulle for det aktuelle fellesskapet. Sentralt i denne forståelsen er at mobilisering igangsettes av noe eller noen – en person, en hendelse, en gruppe – som fører til handling eller aksjon. Med dette blir kollektiv mobilisering måtene målrettede former

for samhandling, samarbeid og kommunikasjon foregår på innen et fellesskap, som en forutsetning for handlingen eller bevegelsen. Kollektiv mobilisering blir med dette også noe annet og vesensforskjellig fra kollektiv tilhørighet i-seg-selv. Kollektiv tilhørighet, for eksempel gjennom et idrettslag eller et interessefellesskap, kan riktignok føre til former for kollektiv mobilisering som igjen kan anspore en handling eller en bevegelse (se også della Porta & Diani, 2020, s. 194), men trenger ikke nødvendigvis gjøre det. Kanskje er slike former for tilhørighet en forutsetning for kollektiv mobilisering, samtidig som kollektiv mobilisering også kan forekomme på andre måter og være betinget av andre størrelser.

Samtidig, som vi har sett, befinner ikke sivilt engasjement, kollektiv handling og former for mobiliserende bevegelser seg i et vakuum. Ytre og indre betingelser danner sentrale premisser, direkte og indirekte, for behov, form og betydning av kollektiv mobilisering. Den norske velferdsstaten danner i så måte et sentralt bakteppe for vilkår og muligheter for kollektiv mobilisering – og følgelig for denne boken. Også andre nasjonale kontekster vil bli belyst, i tillegg til andre kontekstuelle betingelser som for eksempel digitalisering og sivilt organisasjonsliv. Velferdsstaten danner ikke bare sentrale rammebetingelser for kollektiv mobilisering, men har også selv blitt påvirket av dens ulike former. Velferdsstaten representerer på mange måter en kulminasjon av en statlig reaksjon på ulike former for kollektiv mobilisering, som gradvis og på ulike måter, har påvirket ansvarsområder og fordeling mellom statlig og sivil sektor, gjenkjennelig i dagens offentlige vektlegging av medborgerskap, samskaping og deltaking.

Kollektiv mobilisering må altså forstås som noe mer enn hva som foregår innen fellesskapet isolert sett. Samtidig er kanskje «fellesskap» i ferd med å finne nye former, som svar på andre (opplevde) utfordringer? I dag, og kanskje nettopp på grunn av en dreining mot individualisering og en kontinuerlig endring av ansvarsområder, dukker nye kollektive fellesskap opp, gamle endrer form og atter nye etterspørres. Covid-19-pandemien har for eksempel synliggjort hvordan kollektive fellesskap ikke er en statistisk størrelse: folk som på en eller annen måte identifiserer seg med hverandre eller gjenkjenner en felles målsetting finner sammen på nye måter ved bruk av nye virkemidler, som kanskje tilsier at selve fellesskapet også

er i ferd med å endre form. Nye, først og fremst digitale, virkemidler trenger imidlertid ikke bare være basert på eller føre til imaginære fellesskap, hvor stedlig tilhørighet erstattes av andre tilknytningsformer. Selve grenseoppgangene mellom det digitale og det fysiske, og mellom det lokale, regionale, nasjonale og internasjonale er kanskje heller i ferd med å flyttes. Eller kanskje er en bedre situasjonsbeskrivelse at slike grenseoppganger er mer utydelige enn tidligere: det globale kan gjenfinnes i det lokale, digitale arenaer erstatter fysiske, men brukes også for å tilrettelegge for fysiske treff.

I denne boken undersøkes nettopp slike spenninger mellom utviklings- trekk i samfunnet og behovet for kollektive fellesskap, studert gjennom kollektiv mobilisering som en optikk. Gjennom analyser av kollektiv mobilisering ønsker vi med andre ord også å belyse utviklingstrekk i samfunnet. Kollektiv mobilisering, som empirisk fenomen og som tilnæringsmåte, er likevel bokens hovedanliggende. Vi ønsker å vise til ulike former for kollektiv mobilisering, metoder som understøtter praktisk gjennomføring, dens betydning innen og mellom ulike grupperinger, samt dens rolle og funksjon i et samfunnsperspektiv. Implisitt for en slik forståelse og vektlegging av kollektiv mobilisering er at fellesskap og grupper, gitt de rette betingelsene, har et objektivt handlingsrom og kan påvirke sine omgivelser og livsvilkår (Sewpaul et al., 2014, s. 108).

Kollektiv mobilisering og (yrkes)utøveren

Et sentralt anliggende for denne boken er ikke bare å vise til forståelser av kollektiv handling, men også hvordan kollektive handlingsformer kan tilnærmes fra et utøverperspektiv. Med utøver mener vi aktører som er eller ønsker å være involvert i former for kollektiv mobilisering, som kan ta svært mange former og roller: rådgiver, tilrettelegger, igangsetter, leder, fasilitator eller analytiker. Utøvernes ulike posisjoner, innenfor ulike kontekster og sektorer, har også betydning blant annet for tilgjengelighet av ressurser og virkemidler. Vi ønsker altså å belyse tilnærminger til kollektiv mobilisering fra ulike perspektiver som inneholder ulike spenningsforhold, for eksempel tilnærming som aktiv deltaker eller ekstern ressurs, som ulike rolleforståelser og som etisk dimensjon.

Ved å se nærmere på hvordan kollektiv mobilisering forstås og løses også i et utøverperspektiv, vil oppmerksomheten rettes mot mer eller mindre konkrete former for tilnærminger som er relevante for ulike yrkesutøvere og profesjoner. Dette gjelder kanskje særlig innen samfunnsvitenskap og sosialprofesjonenes fag og utdanninger, men også innen og mellom andre yrkes- og fagområder, som sosial- og helsefaglige utdanninger med vekt på samfunnsmessige forhold.

Spørsmål knyttet til kollektiv mobilisering er stadig mer relevant for flere fagfelt og for skjæringspunktene dem imellom. Sentrale politiske føringer, i form av offentlige meldinger og lovverk rettet mot samfunnslivet generelt og mot konkrete profesjonsområder, viser til økt behov og interesse for sosial innovasjon, folkehelse, samskaping, deltaking og medborgerskap. En fellesnevner for disse, som vil bli berørt på ulike måter i bokens kapitler, er at de angår selve utformingen av velferdsfeltet i nyere tid, og dermed får implikasjoner for utøverens mandat, virke og funksjon, uavhengig av om utøveren er en offentlig ansatt sosionom, en ulønnet ildsjel i et idrettslag som driver med lokalmiljøintegrering, en aksjonsforsker ved en akademisk institusjon eller en leder i en nasjonal miljøorganisasjon. Videre mener vi at økt nasjonal og global oppmerksomhet på bærekraft aktualiserer problemstillinger som tas opp i denne boken, også for profesjonelle og frivillige utøvere. FNs bærekraftsmål, for eksempel, viser til at løsninger ikke bare skal komme fra nasjonale regjeringer og overnasjonale samarbeidsforum, lokalsamfunn og enkeltindivid, men også gjennom samarbeid på tvers av yrkesgrupper og samfunnsområder (se også kapittel 3). På generelt grunnlag har både klima- og finanskriser, fattigdom, arbeidsløshet og den pågående pandemien ført til økt oppmerksomhet mot et mer helhetlig syn på hvordan tilgangen på og forvaltningen av ressurser påvirker enkeltmennesker og samfunn. I boken drøftes løsninger og utviklingstrekk som omhandler velferdssamfunnets bærekraft, med søkelys på hvordan kollektive handlingsformer kan føre til bedre og mer integrerte løsninger. Fra et mer metodisk perspektiv undersøkes også hvordan kollektive handlingsmåter i seg selv kan forekomme på bærekraftige måter. Vi diskuterer med andre ord både hvordan bærekraft kan sikres og hva bærekraftige tilnæringsmåter er.

Vi håper aktualisering opp mot sentrale faglige og politiske diskurser bidrar til at problemstillinger her ikke bare er aktuelle i et samfunnsperspektiv, men også for ulike fag- og profesjonsutøvere, innen og mellom tjenestenivåer og sektorer.

Faglig ståsted og målgruppe

I boken belyses kollektiv mobilisering fra perspektiver, teorier og erfaringer først og fremst fra fagområdet samfunnsarbeid. Metoder, analytiske rammeverk og teoretisk grunnlagstenkning sentralt i samfunnsarbeid utgjør med andre ord bokens grunnlag. I flere kapitler presenteres aktuelle fagutviklings- og forskningsprosjekter innen eller tilknyttet forskningsmiljøet i samfunnsarbeid ved Høgskolen på Vestlandet. Sentrale bidrag fra nasjonale og internasjonale fag- og forskningsmiljø er også inkludert, både som selvstendige og samarbeidende bidrag.

Tangeringspunkter mellom samfunnsarbeid og kollektiv mobilisering vil behandles med et (selv)kritisk blikk, og analyseres opp mot tilsluttende retninger og fagområder, som folkehelsearbeid, sosialt entreprenørskap og sosial innovasjon. Med dette ønsker vi å forholde oss til og diskutere etablerte fagområder og nyere, faglige utviklingstrekk. Samtidig vil flerfaglige perspektiver styrke tematiseringer rundt bærekraftige samfunn, og forhåpentligvis være av interesse for ulike lesere.

Boken retter seg mot studenter på master- og bachelornivå, og forskere og praktikere innen ulike fagområder som er opptatt av kollektive tilnæringer til samfunnsmessige utfordringer. Bokens respektive kapitler tilnærmer seg målgrupper noe ulikt, noen er rettet særlig mot masterstudenter og forskere, andre mer mot bachelorstudenter, andre igjen mer mot praksisfeltet. Gjennom å undersøke kollektiv samhandling i ulike former og ved å belyse tema som i en norsk kontekst er relativt lite behandlet håper vi at boken dekker noen eksisterende kunnskapshull i faglige og akademiske felt.

Inndeling og oppbygging

Boken er delt inn i to deler. Første del, *Kollektiv mobilisering og samfunnsmessige utviklingstrekk: Teori, metoder og profesjon*, inneholder fire

kapitler med overordnede problemstillinger relatert til kollektiv mobilisering i form av teoretiske, analytiske og begrepsmessige diskusjoner. Her drøftes også hvilken betydning kollektiv mobilisering har for hvordan ulike fagområder tilnærmer seg umedgjørlige samfunnsproblemer. Kapittel 1 utdyper sentrale teorier relatert til kollektiv mobilisering som bokens øvrige kapitler bygger på, samt gir noen konkrete eksempler på fenomenet. Kapittel 2 omhandler forståelser av sosiale bevegelser, først gjennom en beskrivelse av *social movements theory*, og senere gjennom en analyse av formen og funksjonen av sosiale bevegelser i dagens Norge. Her vektlegges særlig velferdsstatens betydning. Sosiale bevegelser og velferdsstatens rolle diskuteres her opp mot begrepet institusjonalisering, og hvordan sosiale bevegelser og former for kollektiv mobilisering kan forstås som å foregå utenfor eller innen etablerte politiske kanaler. Kapittel 3 omhandler tilnærminger til kollektiv mobilisering med utgangspunkt i samfunnsarbeid, sosialt entreprenørskap og folkehelsearbeid. Her belyses hva som kjennetegner de forskjellige fagområdene, hva de er opptatt av, hvilke måter de arbeider på og hvilke rammevilkår de forholder seg til, og hvordan de på til dels felles og forskjellige måter tilnærmer seg løsning av samfunnsskapt problemer som Norge og verden står overfor. Diskusjonene kretser her rundt bærekraft, både som egenskap ved kollektive mobiliseringsformer og som mulig resultat av dem. Tematikker i disse kapitlene videreutvikles i kapittel 4, hvor en diskusjon rundt former for fellesskap og tilhørighet utgjør kjernen, og relateres til begrepet *sosial kapital*. I kapittelet diskuteres hvordan vi kan forstå det at tilhørigheten i sosiale fellesskap tilsynelatende forvitrer og går i oppløsning. Det stilles spørsmål om hva som da blir utfordringene for samfunnsarbeid: å prøve å finne tilbake til det som var, eller bidra til å skape noe nytt?

Bokens andre del, *Kollektiv mobilisering og kollektive arbeidsformer i praksis*, består av åtte kapitler og presenterer et bredt spekter av praksisnær forskning om kollektive tilnærminger. Delen er ment både som en videreføring og en utdyping av første del, ved å vise til konkrete empiriske eksempler som på ulike måter omhandler kollektiv mobilisering, lokalt, nasjonalt og internasjonalt. I kapittel 5 presenteres en kritisk diskursanalyse av hvordan medvirkning og deltakelse kommer til uttrykk og blir forstått i norske offentlige dokumenter. Her vises det til

«deltakelsestyranniet», hvor deltakelse blir presentert som omfattende og overgripende, men sjeldent operasjonalisert eller problematisert. Kapittel 6 tar for seg ulike deltakerdemokratiske metoder generelt og beskriver hvilke som er i bruk innen samfunnsarbeid i Norge og Sverige, relatert til folkehelse, områdesatsing, planlegging og utviklingsarbeid. Basert på en survey-undersøkelse vises det til hvordan utøverne av de ulike metodene opplever at metodene fungerer for å sikre deltakelse og kollektiv mobilisering. I kapittel 7 vises det igjen til sosiale fellesskap forstått gjennom linsen «sosial kapital», her med empirisk utgangspunkt i den somaliske organisasjonen TUSMOs oppkomst, arbeidsmåter og funksjon. Kapitlet kretser rundt problemstillingen hvordan en minoritetsorganisasjon kan ta i bruk en statlig tilskuddsordning for å utvikle en dialog mellom generasjonene på sårbare tema som kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og oppdragspraksiser. Kapittel 8 belyser erfaringskonsulenters inntreden i psykisk helse- og rustjenester som en kollektiv mobilisering initiert av myndighetene. Erfaringskonsulenters medvirkning beskrives hyppig som et virkemiddel for å oppnå ønskede endringer. Kapitlet diskuterer hvilken innflytelse erfaringskonsulenter kan ha med hensyn til utforming og levering av tjenester og hva som påvirker deres deltakelse i tjenestene. I kapittel 9 utforskes vilkår for deltakelse på sosiale nettverkssider (SNS) for unge kvinner med innvandrerbakgrunn. Basert på dialoggrupper diskuteres problemstillingen i lys av teoretiske perspektiver fra henholdsvis samfunnsarbeid og medievitenenskap. Hvorvidt og hvordan disse perspektivene kan være gjensidig supplerende er sentralt. I kapittel 10 belyses kollektiv mobilisering gjennom organisering av fagforening blant utsatte arbeidere i India. Perspektiver og teorier fra *social movements theory* er sentrale også her, og anvendes for å vise hvordan særlig utsatte grupper av uformelle, kvinnelige arbeidere kan finne alternative former for kollektiv mobilisering. I kapittel 11 redegjøres det for Bergen kommunes områdesatsing i to definerte levekårssoner, indre Laksevåg og Ytre Arna. Forfatterne viser her til hvordan områdesatsingens metodikk har blitt anvendt i de to områdene, hvilke resultater som har blitt oppnådd i samarbeid med lokalbefolkningen, og hvordan satsingene nå fases ut. I dette arbeidet har medvirkning og kollektiv mobilisering stått sentralt. Sosial bærekraft er fortsatt et mål i

arbeidet, dette også med referanse til FNs bærekraftsmål. Det avsluttende kapitlet handler om ildsjelers arbeid for å få etablert et frivillig initiert formidlings- og bibliotektilbud til barn og unge i et lokalsamfunn i Bergen. Det frivillige arbeidet i lokalsamfunnet strakk seg over syv år, og viser hvordan kollektiv mobilisering, samarbeid og fellesskap bidro til etableringen av et nytt offentlig bibliotektilbud i bydelen.

Referanser

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216–224.
- Askheim, O. P. (2016). Samproduksjon som velferdssektorens kinderegge. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, 2(1), 24–36. <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-5984-2016-01-06>
- Askheim, O. P. (2020). Service users and academics: Collaborators not competitors in welfare research. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1852954>
- Askheim, O. P. (2021). Samskaping som revitalisering av samfunnsarbeid i sosialt arbeid – mulighet eller blindspor? *Akademisk kvarter*, 23, 80–95. <https://doi.org/10.5278/academicquarter.vi23.7030>
- Blix, B. H. & Hamran, T. (2017). «When the saints go marching in»: Constructions of senior volunteering in Norwegian government white papers, and in Norwegian senior volunteers' and health-care professionals' stories. *Ageing & Society*, 38(7), 1399–1428. <https://doi.org/10.1017/S0144686X17000046>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. I J. Richardson (Red.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241–258). Greenwood.
- Breimo, J. P. (2016). Planning individually? Spotting international welfare trends in the field of rehabilitation in Norway. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 18(1), 65–76. <https://doi.org/10.1080/15017419.2014.972447>
- Brevik, J. K. & Sudmann, T. T. (2015). Samfunnsarbeid som svar på velferdspolitiske utfordringer? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 18(1), 2–6.
- Castells, M. & Catterall, B. (2002). *Making of the network society*. Institute of Contemporary Art.
- Christensen, K. & Fluge, S. (2016). Brukermedvirkning i norsk eldreomsorgs-politikk – om utviklingen av retorikken om individuelt ansvar. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 19(3), 261–277. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2016-03-04>
- Cooke, B. & Kothari, U. (2001). The case for participation as tyranny. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 1–15). Zed Books.

- Cornwall, A. (2008). Unpacking «participation»: Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283.
- Dahl, H. M. (2017). *Struggles in (elderly) care: A feminist view*. Palgrave Macmillan.
- DeFilippis, J. (2001). The myth of social capital in community development. *Housing Policy Debate*, 12(4), 781–806. <https://doi.org/10.1080/10511482.2001.9521429>
- della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Social movements: An introduction*. Wiley Blackwell.
- Eimhjellen, I. (2018). Refleksiv institusjonalisering. Nytt frivillig engasjement i brytningen mellom endring og stabilitet. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 211–234). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch8>
- Enjolras, B. & Eimhjellen, I. (2018). Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling. I B. Enjolras & I. Eimhjellen (Red.), *Fra kollektiv til konnektiv handling? Nye former for samfunnsengasjement og kollektiv handling i Norge* (s. 7–30). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.45.ch1>
- Gonzales, R. G. & Nando, S. (2017). Mapping the soft borders of citizenship: An introduction. I R. G. Gonzales & S. Nando (Red.), *Within and beyond citizenship: Borders membership and belonging* (s. 1–16). Routledge.
- Hanssen, J. K., Hutchinson, G. S., Lyngstad, R. & Sandvin, J. T. (2015). What happens to the social in social work? *Nordic Social Work Research*, 5, 115–126. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2015.1060895>
- Hart, R. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. UNICEF.
- Jenhaug, L. M. (2017). Myndighetenes forventninger til pårørende som samprodusenter i omsorgstjenester. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 21(1), 39–58. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2018-01-03>
- Ledwith, M. (2011). *Community development: A critical approach*. Policy Press.
- Meld. St. 29 (2012–2013). *Morgendagens omsorg*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-29-20122013/id723252/>
- Meld. St. 15 (2017–2018). *Leve hele livet – en kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-15-20172018/id2599850/>
- Mosse, D. (2001). «People's knowledge», participation and patronage: Operations and representations in rural development. I B. Cooke & U. Kothari (Red.), *Participation – the new tyranny?* (s. 16–35). Zed Books.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>
- Putnam, R. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65–78.

- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Røiseland, A. & Våbo, S. I. (2012). *Styring og samstyring – governance på norsk*. Fagbokforlaget.
- Sewpaul, V. (2014). Community work and the challenges of neoliberalism and new managerialism. Resistance, the Occupy Movement and the Arab Spring. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 217–229). Routledge.
- Sewpaul, V., Østhus, I. & Mhone, C. (2014). Power and participation in community work research and practice. I A. K. Larsen, V. Sewpaul & G. O. Hole (Red.), *Participation in community work: International perspectives* (s. 107–120). Routledge.
- St.meld. nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Kultur- og kirke departementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Stmeld-nr-39-2007-/id477331/>
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, P. G. (2009). Social movements theory: Past, present and prospect. I I. van Kessel & S. Ellis (Red.), *Movers and shakers: Social movements in Africa* (s. 17–44). Brill.
- Ågotnes, G. (2021). The forms of social capital. Theory and practice in community work. I K. Lea & R. Horne (Red.). *Professor Karin Anne Pettersen – et liv i akademia* (s. 321–340). Forlaget Hexis.
- Ågotnes, G. & Midtgård, I.-H. (2022). The turn toward co-creation within the Norwegian welfare state: Community work in new clothing? *Nordic Social Work Research*, 12(2), 298–309. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1997791>
- Ågotnes, G., Moholt, J.-M. & Blix, B. (2021). From volunteer work to informal care by stealth: A «new voluntarism» in social democratic health and welfare services for older adults? *Ageing & Society*, 1–17. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001598>